

386). De beide banken hebben met het oog op de voortgezette internationale ontplooiing belang bij een fusie maar het zal er in 1989 niet van komen. De factoren die hierin een rol spelen, geven het Belgische en het Nederlandse boek goed weer, zij het dat alleen Vanthemsche de nadruk legt op de ergernis van Amro-voorzitter R. Nelissen over het Belgische getreuzel. Het maakt de indruk dat de Nederlander de zwarte piet krijgt toegespeeld. Problematischer is dat onvoldoende naar voren komt dat de holding (de moedermaatschappij van de Generale Bank) de doorslaggevende factor in het mislukken van de fusie vormt. In 1988 heeft de Franse Compagnie financière Suez de holding overgenomen. Zij torpedeert de fusie door een eigen man aan het hoofd van de Generale Bank te plaatsen. Redenen om de fusie na te laten, zijn snel gevonden. Wat Vanthemsche nalaat te concluderen en ik zeker zou wagen te doen, is dat de Generale Bank in deze uitdaging louter faalt als gevolg van de negatieve beslissing van de holding. Het typerende is dat op termijn gezien de juridische scheiding van holding en bank, zoals voorgeschreven in 1934, in dit geval niet de bezwaren van het gemengde banksysteem kan opheffen, maar die scheiding was dan ook conjunctureel en niet structureel bedoeld. De ironie van de geschiedenis wil dat de Amrobank vervolgens snel een fusiepartner in de Algemene bank Nederland vindt (1990).

Joh. de Vries

Joh. de Vries, W. Vroom, T. de Graaf, ed., *Wereldwijd bankieren. ABN AMRO 1824-1999* (Amsterdam: ABN AMRO bank, 1999, 608 blz., f29,90, ISBN 90 76618 01 1).

Schrijvers van bankgeschiedenissen, en meer algemeen van bedrijfsgeschiedenissen, beleven gouden tijden wanneer er wat te vieren valt. De jaren negentig waren in dat opzicht een goudmijn, met prachtige bancaire geschiedverhalen, vaak verteld vanuit een breder intellectueel en historisch perspectief dan alleen dat van de desbetreffende bank. Dit kenmerk bezit ook de onderhavige geschiedschrijving van de ABN AMRO bank, waarvan het geboortjaar volgens de stilzwijgende en goed verdedigbare hypothese van de raad van bestuur van deze bank ligt in 1824. Het vaststellen van de leeftijd van een moderne grote bank — en dat is de ABN AMRO gezien zijn hoge plaats op de wereldranglijst zonder twijfel — is zoiets als de bepaling van de ouderdom van een gerenommeerd geslacht. Als begin kies je heel praktisch een markant moment. Voor de ABN AMRO was dit kennelijk de oprichting in 1824 door koning Willem I van de Nederlandsche handel-maatschappij (NHM). Voor de rest was het een gedurig proces van zwaankleef-aan door fusies en overnames, dat in 1964 resulteerde in twee grote banken. Dit waren de AMRO — het samengaan van de Amsterdamsche Bank met de Rotterdamsche Bank — en de ABN als product van fusie tussen NHM en de Twentsche Bank. In 1990 ontstond vervolgens door fusie van de beide fusiepartners uit 1964 de bank waarover dit jubileumboek gaat, dat werd geschreven ter viering van haar 175-jarig bestaan. Het is een lezenswaardig en fraai uitgegeven boek geworden met prachtige tijdsbeelden uit het rijke en vaak veelbewogen verleden van de Nederlandse bankgeschiedenis sinds de Napoleontische tijd. In dit boek is deze periode verdeeld in vijf tijdvakken met elk hun eigen monetair-economische en bancaire karakteristieken. Elke deelperiode heeft bovendien andere auteurs met ieder hun eigen stijl en historische benadering waarin duidelijk hun persoonlijke belangstelling doorklinkt. De eenheid boet daar wellicht mee in, maar aan de andere kant wint het boek aan verscheidenheid.

Voor het tijdvak 1813-1870 ligt de nadruk op de heropleving en vooral ontplooiing van de geld- en kapitaalmarkt en de rol van kassiers, commissionairs en banken daarbij. Afgezien van de in 1814 eveneens door koning Willem I gestichte Nederlandsche Bank (DNB) waren er in

feite maar twee banken van enig belang. De eerste was de Algemeene Nederlandsche maatschappij ter begunstiging van de volksvlucht te Brussel van 1822. Na de afscheiding van 1830 zou deze instelling doorgaan als de Generale Maatschappij waarvan later de Generale Bank (GB) de belangrijkste bankendochter zou worden. De andere was de NHM die, zoals de naam al aangeeft, vooral handelonderneming was en die zich in dit tijdvak, geheel anders dan de beide andere instellingen, hoogstens als nevenwerkzaamheid met geldzaken bezighield. Het is ongetwijfeld een historisch toeval maar niettemin opmerkenswaard dat in 1997 de nazaat van de NHM een vergeefs bod zou doen op de GB, terwijl DNB als toezichhouder slechts machteloos kon berusten in deze mislukking. Maar dit komt in het onderhavige boek pas aan de orde in de beschrijving van het vijfde en laatste tijdvak dat de jaren 1990-1999 beslaat. Dit heeft de oud-hoofdredacteur van *Het financieele dagblad*, Ch. Berendsen, voor zijn rekening genomen.

Het bijzondere van het eerste deeltijdvak is dat aan het eind de belangrijkste grote onderdelen van de huidige ABN AMRO hun ontstaan vonden: in 1861 de Twentsche Bank, in 1863 zowel de Rotterdamsche Bank als de veel later door haar overgenomen Nederlandsch-Indische Handelsbank en in 1871 de Amsterdamsche Bank. Voor het zover was, domineerden vooralsnog echter de kleine kassiers en commissionairshuizen het Nederlandse financiële toneel met sinds 1863 ook het kantorennet van de Nederlandsche Bank als in belang toenemende medespelers. Aan hun betekenis schenkt de auteur van dit opstel, J. Jonker, merkwaardigerwijs nauwelijks aandacht. Dit is vermoedelijk een gevolg van het feit dat hij meer is geboeid door de ontwikkeling van financiële instrumenten — deposito's, wissels, promessen, aandelen, obligatieleningen — dan van financiële intermediairs. Toch staan beide niet los van elkaar als men zich voor ogen stelt dat hun voornaamste maatschappelijke functie is gelegen in het kanaliseren van gelden van overschot- naar tekorthuishoudingen. Niettemin is Jonkers keuze gerechtvaardigd en de hem toegemeten plaatsruimte dwong wellicht tot versmalling.

De deelperiode 1870-1914 wordt op boeiende wijze in kaart gebracht door J. Barendregt. Dit zijn de jaren van groei van het nog prille Nederlandse bankwezen naar de eerste volwassenheid. Naast mislukkingen en deconfitures is het ook een verhaal van dynamisch bankieren. Er treden nieuwe spelers toe om de nog braakliggende bancaire mogelijkheden doelmatiger te benutten. In het verband van de onderhavige geschiedschrijving is de oprichting in 1891 van de Incassobank belangrijk omdat dit de eerste handelsbank zou worden met een lokaal wijdvertakt filialennet. Mede om die reden zou zij veel later, in 1948, worden overgenomen door de Amsterdamsche Bank en daarmee de eerste belangrijke bankfusie na de Tweede Wereldoorlog worden. Echter in dit tweede tijdvak was het de Rotterdamsche Bank die tegen het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog de eerste golf van bankenconcentraties in gang zette. Door overname van een aantal kleine zelfstandige banken begon zij rond de Eerste Wereldoorlog met de vorming van een filialennet en groeide zij uit tot de krachtigste bank van die jaren. De voorspoed van het bankwezen hield echter niet ononderbroken aan, zoals het opstel door J. L. Jager—bekend als schrijver met goede pen van tal van lezenswaardige bedrijfsgeschiedenissen — over het tijdvak 1914-1950 schetst. Het Nederlandse bankwezen vaart wel bij de neutraliteit van ons land tijdens de Eerste Wereldoorlog, waardoor het zich kan ontwikkelen tot financieel centrum. Het herstel van de gouden standaard in 1925 luidt echter de terugslag in. De eerder uitbundige kredietverlening gaat zijn tol eisen. Verschillende kleine banken komen in financiële moeilijkheden, maar ook de grote Rotterdamsche Bank en de NHM tref dit lot (evenals DNB overigens in 1931 als gevolg van het pondenverlies na het loslaten van de gouden standaard door de Engelsen). Er rollen koppen, maar de stabiliteit herstelt zich. Fusiebesprekingen tussen Amsterdamsche en Rotterdamsche Bank beginnen eind jaren dertig, maar door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog worden de plannen opgeschort. Kenmerkend is vooral de grote liquiditeit van het bankwezen en de geringe kredietverlening aan het bedrijfsleven. Ook de oorlogsjaren worden

geschetst. Een klein kritiekpunt is dat de auteur over het hoofd ziet dat de rooibank Lippmann Rosenthal alleen de naam gemeenschappelijk heeft met dit oude bankiershuis, zoals bijvoorbeeld reeds te lezen was in L. de Jongs geschiedenis van de oorlog.

Fusies worden het meest kenmerkende verschijnsel voor het vierde tijdvak, dat de jaren 1950-1990 bestrijkt. Dit deel, geschreven door J. L. van Zanden en R. Uittenbogaard, schenkt veel aandacht aan de motieven en processen. De auteurs baseren zich voor hun opstel op de eerder in 1999 verschenen (en in de *BMGN* reeds besproken) voortreffelijke monografie door D. C. J. van der Werf over de historie van de groot-banken uit de jaren zestig. Maar het onderhavige hoofdstuk biedt meer. Zo vertelt het over de ambities van ABN en AMRO de grootste te worden en hun onophoudelijk pogen zich te internationaliseren. Hier bezit de ABN een duidelijk comparatief voordeel omdat zij zich via de NHM en de daarmee verbonden banken vanouds op de internationale markten heeft bewogen. Het zet ook het verschil in beleidsstrategie uiteen en verhaalt van de mislukte vrijage van AMRO en Generale Bank in 1989 met als doel de beperking van alleen de thuishmarkt te doorbreken. Uiteindelijk vonden de rivalen ABN en AMRO elkaar tenslotte. Van Zanden en Uittenbogaard formuleren hiervoor de plausibele maar niettemin ironisch-provocerende hypothese dat de sterke positie van hun concurrenten — Rabobank en NMB-Postbank — op het terrein van de *retailbanking* en betalingsverkeer beide algemene banken in eikaars armen heeft gedreven. Het is jammer dat de auteurs deze prikkelende hypothese niet wat nader uitwerken. Anderzijds doet dit voor iemand vertrouwd met de praktijk van het Nederlandse bankwezen niets af aan de geloofwaardigheid van hun vermoeden. Het ontbreken van een onderbouwing met archiefmateriaal is overigens ook aanvaardbaar in het licht van de bedoeling van dit gedenkboek, te weten een geschiedschrijving op grond van bestaande literatuur.

Het boek besluit met het tijdvak 1990-1999, zoals gezegd geschreven door de oud-journalist Ch. Berendsen die uit hoofde van zijn toenmalige functie het financiële nieuws van deze periode uit de eerste hand had. Hij heeft de dankbare taak de bekroning van de voortdurende fusies te mogen beschrijven maar ook de grootse en wereldwijde ambities van de grootste Nederlandse bank gedurende de laatste tien jaar in kaart te brengen. Geschiedenis is dit natuurlijk niet, maar het geeft een praktisch beeld van de hedendaagse dynamiek van het bankwezen. Het boek als geheel laat ook zien hoe belangrijk deze bedrijfstak is geworden, en dat niet alleen voor de directe werkgelegenheid in Nederland. Deze geschiedschrijving is bovendien zeer toegankelijk geschreven en is vervolmaakt met mooie illustraties, die vaak een treffend tijdsbeeld oproepen.

M. M. G. Fase

E. J. Brouwer, *Archeologie van een houding. Nederlandse identiteit in de Friesche Volksalmanak 1836-1899* (Dissertatie Groningen 1998, Estrikken LXXIII; Groningen: Stifting FFYRUG, Frysk Ynstitút, 1998, ix + 434 blz., f50,-, ISBN 90 801325 3 5).

Op zijn allereenvoudigst samengevat is dit proefschrift het resultaat van een onderzoek naar de *Friesche Volksalmanak*. Deze almanak verscheen in een eerste serie van 1836 tot en met 1852, ging in 1853 over in de *Nieuwe Friesche volksalmanak*, waarvan de laatste aflevering in 1866 verscheen. Daarna stakte de uitgave; in 1884 herrees de almanak onder de vertrouwde naam *Friesche Volksalmanak*, in 1899 verscheen de laatste aflevering. Temidden van een aantal vaste bestanddelen als een kalender van de wereldgeschiedenis en de data van de verschillende markten in de provincie, verschenen er bijdragen in die als doel hadden bijzonderheden uit de Friese geschiedenis mee te delen en dat op zo'n wijze dat daarmee de goede hoedanigheden